

MEHMET AKİF'İN ŞİRLERİNDE KADIN VE AİLE TEMİ

Doç. Dr. Biçe ERCİLASUN (*)

Kadın ve aile temi edebiyatımıza, Tanzimattan sonra girer ve Servetifünun yıllarında yaygınlaşır. 1896-1901 yıllarında Servetifünun edebiyatı en güzel eserlerini verdiği bir devrede, hem Servetifünun'a mensup olanlar (Tevfik Fikret, Halit Ziya, İsmail Safa gibi), hem de Servetifünun dışındaki edebiyatçılar (Mehmet Emin, Mehmet Âkif gibi) tarafından ele alınır. Bu tem 1908'den sonra edebiyatımızda daha geniş ve teferruatlı olarak işlenir. Mehmet Emin, Âkif, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret gibi birçok şairlerin eserlerinde yer alır. Bazan asli, bazan da yardımcı tem olarak ele alınan bu tem, çoğunlukla merhamet temi ile birlikte görülür. 1896-97 yıllarında Fikret ve Mehmet Emin tarafından ferdi bir acıma duygusu ile işlenen kadın konusu, 1908'den sonra sosyal bir karaktere bürünür. Kadının aile ve cemiyet içindeki durumu, tenkitçi ve tahlilci bir gözle işlenir. Bu konuyu 1908'den sonra sosyal planda ele alan, bozuklukları gösteren ve çareler teklif eden iki edebiyatçı vardır. Bunlar Mehmet Âkif ile Ziya Gökalp'tir.

Âkif'in bu konudaki tenkitlerini iki grupta toplamak mümkündür

1 — Doğuda yerleşmiş anlayışın bozulması (kadına davranış, boşanma meselesi gibi).

2 — Batıdan gelen yanlış ve bozuk anlayış.

1 — Birinci mesele Âkif'in daha çok manzum hikâyelerinde görülür. Âkif bu konuya Meyhane, Mahalle Kahvesi, Köse İmam ve Âsım'da temas ediyor. Cemiyetimizdeki kadın ve aile anlayışının bozukluklarını gözler önüne seriyor. Bu manzumelerde erkeğin kadına kötü muamelesini, onu bir eşya gibi görmesini, şeriatın kendisine

(*) Hacettepe Üniversitesi Ed. Fak. Öğretim Üyesi

verdiği boşayabilme ve dört kadın alabilme haklarını kötüye kullandığını acı ve sert bir dille, çoğunlukla ironik bir tavırla tenkit ediyor. İslamiyetin erkeğe verdiği kadını koruma vazifesinin zamanla nasıl bozulduğunu ve mânâsını kaybettiğini, hikâyelerindeki konular ve karakterler vasıtasıyla ortaya koyuyor.

Meyhane şiirinde bu temi oldukça cazip bir şekilde ele alıyor. Şiir meyhaneyi tasvirle başlıyor. Bu tasvirde meyhanenin, diğer kötülüklerine ilâveten, ev bark yıkıcı, ocak söndürücü olarak gösterilmesi dikkati çekiyor.

Gelir feryatlar ebkem duran her seng-i zârından;
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezarından,
Dihân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş odayından!
Çöker bir dūd-ı matem titreyen kandil-i târından;
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gūya gubarından!
Giren bir kerre nâdimdir hayat-ı müstearından;
Çıkan âvâredir artık cihannın kâr ü bârından.

Bundan başka meyhaneyi kötü alışkanlıklar yuvası olarak tanıtan bu şiirde sosyal tenkit de vardır. Şair, meyhane hakkındaki düşüncelerini belirttikten sonra bir gece, sokakta dolaşmasını, önüne çıkan bir meyhaneye girişini anlatır. Bu meyhanenin içi oldukça sefil ve virandır. İçerde devamlı içki içen ve birbirleriyle gevezellik eden sarhoşlar vardır. Yavaş yavaş kafalar kelleler kızışır. Ağız, burun ve sesler birbirine karışır. O sırada açık duran kapıdan bir kadında bir erkek girerler. Kadın, meyhanedeki müşterilerden birinin karısıdır. Üç gündür eve gelmeyen, meyhanelerde gezen kocasını aramak için komşusuyla beraber yollara düşmüştür. Kadın içini döker. Evdeki her şeyi, adam çalışmayıp sadece içmektedir. Kadın el kapisinde çalışır. Kocasını da onun kazandığı paraları içki ve kumarda yer. Ayrıca karısının çeyiz olarak getirdiği malî mülkî de harcadmış, bitirmiştir. Bu âilenin bir oğlu, bir kızı vardır. Kız evlenme çağına gelmiştir ama

Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!

diyerek kimse semtine uğramaz. Oğlan çalışkandır, fakat babasının okul masraflarını ödememesi yüzünden okuldan kovulmuştur. Kalfa

Ne haftalık, ne de aylık... Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için az yemin de tutsun uşak!

diyerek evine göndermiştir. Çocuk üç akşamdır babasını sormaktadır. Annesi

Bular karardı: bu saatte hic gezer mi kadın?
O sarhoğun biri, tut kim sokak sokak eradin...
Nasıl bulursun o yavrum? Yarın gelir belki

dediyse de çocuk durmaz. Çocuğu avutamayan kadın komşusu Hüseyin Ağayı yanına alarak kocasını aramaya çıkar...

Kadın böylece derdini döküldükten sonra içmemesi için kocasına yalvarır ve etrafındakilerden de medet umar:

Herif, şu halime bak, merhametli ol azıcık..
Bırak o zıkkını, işkilderin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız...

Erkekler ise kadının halinden anlayacak, ona hak verecek bir yapıda değillerdir. Üstelik sarhoşturlar, aralarında şöyle konuşurlar:

— Hasan ne dedin?

— Bırak, kôpoğlu kadın anıma çalçeneymiş ha
— Benimki çok daha fazlaydı.

— Etme

— Elbet yal

Onun için boşadım, sen işitmedin mi Halim?
— Kadın fikirdisi giemez kutağma zâtil benim.
Senin «karım» dediğin âdetü pabuc gibidir:
Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz ve hikâyeye devam eder. Kocası ise mezar taş gibi sadece konuşuleni dinler. En sonunda ağzından mahut «İnnet-i ebedî» dökülür ve karısına «boşun» diye bağırır. Kadınlara aleyhinde konuşan erkadaşları için ciddiyetini farkederek kocayı ayıltmaya ve yumuşatmaya çalışır. Hikâye

Herif ayıldı mı bilmem, düşüp bayıldı kadını

mişleriyle sona erer... Akif burada kadına kötü muamele eden bir anlayışı sergilemekte ve tenkit etmektedir.

Akif, Mahalle Kahvesi'nde aynı kahuyu ele alıyor. İşsiz güçsüz insanların kahvede bütün günlerini geçirmelerini acı bir dille tenkit ediyor. Tembel yuvası haline gelen bu yerler artık kapanmalıdır. Kahveler, şarhası harbu-ı kâhîdir, o eski batakhanelerin şimdiki mukabildirâklerinin eöndüğünü, sonra da vücutlarının ödüğünü söylüyor. Ma-

idrarlerinin söndüğünü, sonraki yaşantılarının öldüğünü söylüyor. Ma-ziyi hatırlayan Akif, eskiden ne kadar faydalı yer varsa hepalarını yapıp kahve yaptığımızı söylüyor. Sımdaki artık eskilerin ne bir imareti, ne bir hastanesi kalmıştır. Kahveler, öyle hayatın baş düşmanıdır, Akif ailenin kutsallığını şöyle anlatıyor :

«Hayat-ı öle» isminde bir matkap var;
Saadet ancak odur.. denbe hangimiz anlar?
Hayat-ı öle dünyada en safalı hayat,
Fakat o ölemi bizler tanır mıyız? heyhatı
Sabahleyin doluşup bir kazanca hizmetle
Evinde akşam otursan kemal-i izzetle
Karin, çocukların, annen, baban, kimin varesi
Dolaşmalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;
Sarayı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalp için bu zevk az mı?
Karin nedime-i rûhun; çocukların ruhun;
Anan, baban, birer öğü- İhtica-yı masun.
Sıkıldın öyle mi? Lâkin biraz alıssan eğer.
Fezâ kadar sana vâsi gelir bu dar çember.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun evs?
Gelin de bir bakalım, buyurun işte bir kahve:

diyerek kahvenin tasvirine geçer. Plâlığını, derbederliğini anlatır. İçinde insanlar otururlar, tavla ve domina oynarlar, gevezelik ederler. Yeni evlenen bir arkadaşları artık kahveye gelmez olmuştur. Onun hakkında şöyle konuşurlar :

— Hasan, bizim yeni damat ne oldu anlamadık.
Görünmüyor?

— Karı kayırmıyor, harif kılıbık.

Evinde can can eden erkeğin de aklına taş...
Lâf anlamaz dışı mahlûku, durma sen uğraş.

— Kim uğraşır a babam, bunca yıllık ehlim iken,
Adam hesabına koymam bizim köroğlunu ben.

Akif, bu tembel ve cahil insanlara, kadınlar hakkındaki düşüncelerini böylece ortaya koyduktan sonra hikâyeyi şu mizelerle bitirir:

Tavanın pervedi altında teperek yuvadan
Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar
«Ya sizin bir yuvanız yok mu?» diyor anlaşılan,
Diş, erkek; çelme, yavru; karıngiçtir...

Bu insanları kırkıngıçlar bile ayıplamaktadır. Kuş yuvası, öfle hayatının ve çalışmanın ideal bir görüntüsü olarak verilmiştir.

Âkif, Köse İmam'la Aşım'da boşanma meselesini ele alıyor. Köse İmam idealist bir aydındır ve şairin dostudur. Konuşurlarken komşularından bir kadın gelir, kadın ağlayarak kocasının kendisini dövdüğünü anlatır. Köse İmam İhsan Beyi (kadının kocası) nasihat etmek üzere çağırır. İhsan Bey gelmekte biraz nazlanır, gelince de yorgun olduğunu söyler. Köse İmam onunla

— Evet,

Haber aldık... O fakat sizce büyük bir şey mi?
On kadın dövse yürülmez, benim İhsan Beyimi
Bilirim, ben ne tosundur.

diyerek alay eder. Sonra, kadın dövmenin ve boşamanın «hem günah, hem de ayıp» olduğunu söyler. İhsan Bey'e göre, erkeğe dörde kadın evlenmeyi şeriat emretmektedir, o hürriyetin sayesinde iki defa evlenmenin hakkı olduğunu düşünmektedir.

İşte meydana da Kitap. Hem alırsız, hem boşarsız.

diyerek Kur'an'ı kendi yanlış fikirlerinin şahidi gibi gösterir. Âkif'in ona ve verdiği cevap onun bu konudaki düşüncelerinin genişliğini gösterecek niteliktedir. Bu konuşmasında o, İslamiyetin erkeğe yüklediği ağır sorumlulukları dile getirir.

— Dara geldin mi şeriat! Sus ulan iz'ansız!
Ne zaman camiye girdin? Hani bir tek hayrın?
Bir kızılbaşla senin var mıdır ayrın, gayrın!
Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak,
Bana gelmiş de şeriatçı kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyile yok defter-i âmâlinde?
Seni dünyada gören var mı ayık halinde?
«Müskümanlıkta şeriat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış!» Ne kadar sade bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
«Bir talâk oldu mu dünyada semalar titrer!»
«İki evlense ne varmış!» Bu yenir herze midir?
Vâkıa bâzan olur, dörde kadar evlenilir...
Bu kimin harcı a sersem, hele bir kerre düşün!
Tek kadın çok sana emsal olan erkekler için.
Hani servet? hani sıhhat? Ne ararsan mefkud,

Tarıktır, bir kese var ortada, bir sıka vücud!
Sen dua et ki «şeriat» demiyor evde kadın
Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yularını
Karı iş görmeyecek; varsa plajı bakmayacak;
Camasır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmayacak.
Bunların hepsini yapmak sana öit «şer'ani»
Cocuk emzirmeye hattâ elacak bir sût ananı

Âkif, bu durumu terbiye bozukluğuna bağlıyor. İnsanlarımıza insanlığı öğretmemiz lâzımdır. Kadın dövmeyi ve boşanmayı «Emr-i İlahî» olarak kabul eden bu bozuk cemiyetin düzelmesi için yapılması gerekenler üzerinde durur.

Âsım'da yine boşanma meselesini ele alır. Karısının üstüne bir rum kadınıyla evlenmek isteyen yaşlı bir paşayı anlatır. Paşa evdeki hizmetçi Eleni ile, İmamın razı olmamasına rağmen evlenir ve bütün malını mülkünü onun üstüne yapmaya kalkar. Çoluğu çocuğu aç kalacaktır. İmam paşanın malına hacir koymak için bir dilekçe kaleme alır.

Bu bölümde ele aldığımız manzumelerinde Âkif, kadına davranışı ve zamanla değişene olan boşanma müessesesini tenkit ediyor. Âkif'e göre bunun sebebi hürriyeti yanlış anlamaktır, dolayısıyla cehalet ve eğitim yokluğudur. Buna marî olmak için hürriyet fikrini halka hazmettirmek lâzımdır.

Bu cehalet yürümez; aera bakın: aer-ı ulûmî
Başlasın terbiyeniz, âilelerden, oğlum,
Sâde hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz;
Fikr-i hürriyeti hazmettiriniz halka biraz.

Âkif, âileye çok ehemmiyet verir. Terbiye, âilelerden başlayarak cemiyete yayılır ve tesirli bir hale gelir. O, İslâmiyetten gelen kadın ve âile anlayışı ile eski Türk geleneğinden gelen anlayışı birleştirmektedir. Onun tasvir ettiği bu anlayış, İslâmiyetin Türkler arasında yaşayan, kadın ve erkeğe aktif ve şahsiyetli davranışlar yükleyen şeklidir. Âkif, kadını korumak için İslâmiyetteki bazulmaları önleyici tedbirlere de başvuruyor. Âsım'da bunlardan birini, hacir müessesesini ele alması, bu bakımdan dikkat çekicidir.

2 — 1908'den itibaren Türk Kadınının sosyal durumu tamamen değişmiştir. Bu tarihlerde âile ve kadın anlayışı bir sarımsı geçirmiştir. Türk âile hukuku ve telâkkisi çöküntü içindedir. Âkif ve Gökâlp gibi devrin birçok aydını, kadının sosyal durumunu eserlerine konu

olarak almışlar, pözümler ve çareler göstermişlerdir. Akif'in manzumelerinde ele aldığı ikinci husus, Batıdan gelen ve yanlış anlaşılın kadın ve aile anlayışının terkidir. Meşrutiyetin ilânıyla insanlar, haklarını ve vazifelerini karıştırmışlardır ve toplumda o zamana kadar görülmemiş bir başıbozukluk baş göstermiştir. Akif bu konudaki düşüncelerini Süleymaniye Kütüphanesinde ve Hakkın Seslerinde ele alır. Aşırı ve şüuresuz hürriyetin ahlak ve namus kurallarını altüst ettiğini, aile kavramını da zedelediğini şu mizalalarında anlatır:

Hakkı tefviz ile üç tane yetmiş kızını;
Teşyanlar bile varmış buradan baldızını,
Analık ilmi için Paris'e, yüksünmeyerek...
Yük ağır, ecri de nispetle azını olsa gerek!

Akif, ailenin namus ve ahlak anlayışını değiştirmek isteyenlere karşıdır. Bu anlayışta olanları, yeryüzünde fesat çıkaran insanlar diye niteler :

Biz ki her mevcudu yıktık, gayesiz bir fikir ile
Yıkmadık bir şey bıraktık... Sade bir şey: aile.
Hangi bir bünyanı mahvettik de islah eyledik?
İşte viron memleketi! Her yer delik, her yer desik!
Bunların tamiri kabili... Olsa ciddiyet, sebat,
Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şayed, âlât,
En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.
Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok...
«Ailî bir inkilâb olsun» diyen me'vus olur,
Başka hiç bir şey kazanmaz, sade bir deyyus olur.
Çünkü «çıplak» inkilâbın rezalettir sonu...
Ey deni kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!

Akif'in bu mizalından çıkan sonuç şudur: Akif, yanlış, bozulmuş, kötüye koşadır. Kaynağı ister Doğu, ister Batı olsun, Akif, yanlış ve dejenereye düşmandır. Bu tip yanlışlar karşısında aynı sert tavrı alır ve acri bir dille, sert bir dille bu görüşte olanları hırpalamaktan çekinmez. O, kadınları, ihtiyarları ve çocukları; zavallı, korunmaya muhtaç, ezilmiş ve emniyetin en fimal edilmiş varlıkları olarak görür. Bunda onun merhametli mizacının yanında, nakilî bir idealist olmasının da büyük rolü vardır. Akif, problemleri büyük bir hassasiyetle değer ve çözüm yolları gösteren derin bir mütefekkir, bu meseleleri lirik, didaktik, felsefi, ironik, vb. çok peşilli edalarla okuyucuya aktıran mükemmel bir sanatkârdır.